

ORTA MƏKTƏBDƏ DÜZGÜN QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ VƏ FAYDALARI

Müasir təhsil sistemində qiymətləndirmə və nəzarət pedaqoji prosesin son dərəcə vacib elementləridir. İnformasiya mühitinin daim inkişaf etdiyi məktəb təhsilinin hazırkı şəraitində ənənəvi nəzarət və qiymətləndirmə metodları tələblərə cavab vermir. Müasir dünyada, şübhəsiz ki, hər müəllimin əsas götürməli olduğu ənənəvi metodlardan istifadə etməklə təsirli bir təhsil prosesi qurmaq mümkün deyil. Peşə mühitindəki dəyişiklikləri nəzərə almayan, şagirdin tam inkişafını təmin edə bilməyən müəllim yüksək təlim nəticələrinə nail ola bilməz. Müəllim fəaliyyətinin səmərəli olub-olmadığını, məqsəd və vəzifələrə nail olub-olmadığını, istifadə olunan metodların real öyrənmə şəraitində yararlı olub-olmadığını müəyyənləşdirməyi bacarmalı və daim yeni metodlar axtarışında olmalıdır. Şagirdin qiyməti yalnız dərslər materialları haqqında biliklərini ölçməklə kifayətlənmir. Bu qiymətlər şagirdlər haqqında məlumat əldə etməyə kömək edir, təqdim olunan dərslərin planının həqiqətən işlək olub-olmadığını ölçür. [3, s.6] Buna görə, qiymətləndirmə düzgün istifadə edirsinizsə, öyrənmə prosesi üçün güclü bir vasitə ola bilər. Ancaq bu qiymətləndirmələri yalnız şagirdləri təsnif etmək və seçmək üçün istifadə olunarsa, vəziyyət məqsəddən kənara çıxar və heç bir fayda verməz.

Tədris şagirdləri öyrənməyə cəlb etməkdir. Müəllim yalnız mövzu barədə məlumatı deyil, həm də şagirdlərin necə öyrəndiyini və onları necə fəal öyrənlərə çevirə biləcəyini də müəyyən edə bilməlidir. Deməli, yaxşı tədris sistemli şəkildə öyrənmə anlayışına sahib olmalıdır. Müəllimin məqsədi yalnız bilikləri çatdırmaq deyil, həm də şagirdləri özlərinin və başqalarının biliklərinin fəal qurucularına çevirməkdir. Tədris şagirdlərin fərdi və kollektiv olaraq öz təlimlərinə görə məsuliyyəti öz üzərlərinə götürməyə razı olduqları pedaqoji, sosial və etik şərtlərin yaradılmasıdır. Son bir neçə on ildə təhsildə qiymətləndirmənin rolu olduqca artmışdır, bu bir tendensiyadır. Qiymətləndirmə istədiyimizə çatmağa imkan verməyən səbəblərin aradan qaldırılmasına yönəldilmişdir. Təhsil prosesində qiymətləndirmə şagirdlərin hansı bilik, bacarıq və sərişələrə sahib olduqları barədə məlumatların toplanması və təhlilidir. [4, s. 5]

Bəzən qiymətləndirmənin zərərli, hətta lazımsız olduğunu qeyd edirlər. Bu zaman müxtəlif suallar yaranır və bu suallar cavab tapmaq çox ciddi araşdırma və enerji tələb edir. Məsələn: Qiymətləndirmə nədir? Qiymətləndirmə vaxt itkisidir, yoxsa vaxt qazanmaqdır? Qiymətləndirmə zamanı müəllim nə qədər obyektivdir? Məktəb rəhbərliyi qiymətləndirmə zamanı öz üzərinə düşən öhdəlikləri məsuliyyətlə yerinə yetirir? Bilirik ki, ölkəmizdə hal-hazırda yeni təhsil proqramı-kurikulum tətbiq olunur. Kurikulum üzrə qiymətləndirmə standartları və normaları müəyyənləşmişdir. Yeni qiymətləndirmə sistemi əvvəlkindən tamamilə fərqlənir. Burada şagirdlərə sadəcə “2” və “3” yazmaq kifayətlənmirik, onun hansı təhsil nəticələrinə nail olduğunu və gələcəkdə nəyi necə öyrənməli olduğunu da əks etdiririk. Bu üsulla şagirdlər sadəcə dərslərin sonunda “5” alıb oturmaqla kifayətlənmir, onlarda özünüqiymətləndirmə vərdişləri formalaşır.

Müasir təhsil sistemində şagirdlərin şifahi şəkildə qiymətləndirilməsi fikri daha çox irəliləyir. Məktəb təcrübəsinin təhlili göstərir ki, valideynlər övladlarının təhsil nailiyyətlərinin şifahi qiymətləndirilməsini qəbul etmirlər. Bu, şagirdlərin fərdi inkişafı üçün şifahi qiymətləndirmənin rolunun kifayət qədər başa düşülməməsi ilə əlaqədardır. Valideynlər seçimi rəqəm əsaslı qiymətləndirmələrə verir, bu da illərdir qurulmuş məktəb və ailə arasındakı qarşılıqlı münasibət ənənələrindən qaynaqlanır. Bu şərtlərdə müəllim izahlı iş aparmalı və valideynləri inandırmalıdır ki, şifahi qiymətləndirmədən istifadə şagirdin, sinfin mövcud çətinliklərini müəyyənləşdirməyə və bu əsasda məktəblilərin fərdi və qrup işlərini qurmağa imkan verir. Bir qayda olaraq, bir uşaq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək, həyatda özünü təsdiqləmək üçün və şəxsiyyət kimi formalaşmaq üçün məktəbə gedir. Buna görə də göstərilən problemləri həll etmək üçün aparıcı yollardan biri müəllimin valideynlərlə işbirliyidir. Pedaqoji elmlər doktoru A.D.Tsimbalarunun qeyd etdiyi kimi, valideynlər uşağın təhsil məkanının dizaynında iştiraka yönəldilməlidir. Bu yanaşma “valideynlər, uşaqlar və müəllimlər arasında qarşılıqlı anlaşmanı yaxşılaşdırmaq və yanaşı, təhsil prosesinin təşkili üçün birgə zehni modellərin inkişafına da şərait yaradır”. Bir uşağın fərdi inkişafı üçün şifahi qiymətləndirmənin əhəmiyyəti inkişaf öyrənmə nəzəriyyəsinə də vurğulanır. Bu nəzəriyyənin nümayəndələri (V.V.Davidov, A.K.Dusavitski, D.B.Elkonin, G.A.Tsukerman və s.) uşağın müəllimin qiymətləndirməsini başa düşməsinin yüksək dərəcədə özünə hörmət inkişafını tələb etdiyini vurğulayırlar. [3, s.8]

Nəticə olaraq, nəzarət və qiymətləndirmə fəaliyyətlərində qiymətləndirmələrin şagirdlərin hislərinə təsir etdiyini anlamaq lazımdır. Ş.A.Amonaşviliyə görə “müəllimin qiymətləndirmə fəaliyyəti ... Uşağın uğurunu təsdiqləyir və uğursuzluğun qarşısını alır”. Amonaşvili əsl müəllim olmaq üçün müəyyənləşdirdiyi şərtlərdən birində belə vurğulayır: “Qiymət yazmaq qiymətləndirməni ayı-ayrı şeylərdir: Qiymətləndirmə yalnız rəqəmlə deyil, sözlə də ifadə edilməlidir”. Uşaqları pis qiymətə görə danlayır, əla qiymətlərə görə tərifləyirlər. Bu reaksiyalar formal, birmənalıdır. Rəqəmlər şagirdi, öyrənmə prosesini və valideynlərlə münasibəti korlayır. Qiymət münasibətdir. Müəllimin şagirdə olan münasibəti. Yəni necə suallar verir, səhvləri necə göstərir, inkişafı necə izləyir... Hörmət və diqqətin köməyiylə pedaqog uşağı sadəcə standartlara uyğunlaşmağı öyrətmir, həmçinin şəxsi keyfiyyətlərini inkişaf etdirir. Əgər şagird tapşırığı başa düşməyib öz bildiyi kimi həll edibsə onu rəqəmlə qiymətləndirmək çətinidir. Bunun əvəzində müəllim “Sən necə də maraqlı yazırsan. Bəlkə başqa cür yoxlayasan?” deyə bilər”. [1, s.22] Xüsusilə, yuxarı sinif şagirdlərini qiymətləndirərkən onları bir az da olsun imtahan həyəcanından uzaqlaşdırmaq və

¹ADPU-nun “Azərbaycan dili və ədəbiyyatın tədrisi metodikası və metodologiyası” ixtisası üzrə magistrantı shelaalizada@gmail.com

motivasiya etmək üçün gündəlik qiymətləndirmə zamanı həvəsləndirici, istiqamətverici sözlərdən istifadə etmək məqsədəuyğun hesab olunur.

Qiymətləndirmə və qiymətləndirmə fəaliyyəti problemi həm pedaqoji nəzəriyyədə, həm də pedaqoji praktikada ən aktual problemlərdən biridir. Şagirdlərin müəyyən bir məlumat səviyyəsini müəyyənləşdirən müəllim, əlavə öyrənmə prosesini tənzimləmək, məsləhət, tövsiyə, məsləhətləşmə şəklində kömək göstərmək, söylərinə və uğurlarına münasibətini göstərmək fürsətinə sahibdir. Məktəblərin praktikasında "diaqnostika" və "monitorinq" kimi anlayışlara getdikcə daha çox rast gəlinir. Müasir pedaqoji ədəbiyyatda bu anlayış aşağıdakı kimi başa düşülür:

1. Təhsil prosesində şagirdlərin bilik və bacarıqlarının, bacarıqlarının mənimsənilməsinin keyfiyyətinə müntəzəm nəzarət;
2. Modelləşdirmə, proqnozlaşdırma və müvafiq qərarlar qəbul etmək məqsədilə müşahidə, ölçmə və bunlara əsaslanan nəticələrin formalaşdırılması.

Təhsildə bu problemin həlli üçün müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. V.M. Polonski "Məktəblilərin biliklərinin qiymətləndirilməsi" əsərində qeyd etmişdir: "...bal qiymətləndirmə sistemi, çatışmazlıqlarına baxmayaraq, hələ özünə layiqli bir əvəz tapmadı". Tanınmış müəllim V.F. Şatalov biliklərə nəzarət etmək üçün "açıq biliklərin hesabatı" fikrini təqdim etmişdir. Bu cür vərəqlərin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, dərstdə və ya dərs vaxtından sonra alınan hər bir qiymət, nişan burada qeyd olunur və daha sonra ictimai baxış üçün asılır.

Dərslərdə şagirdlərin bilik və bacarıqlarını, nailiyyətlərini daha çevik və düzgün qiymətləndirmək üçün müxtəlif üsullardan istifadə etmək olar. Məsələn, qiymətləndirmə vərəqləri və cədvəlləri, testlər, şifahi və yazılı sorğular və s. Dərslərdəki bölmələr üzrə əsərlər keçirildikdən sonra, yarım il yekunlaşdıqda şagirdlərin nailiyyət səviyyələrini testlərlə yoxlamaq daha səmərəli və məqsədəuyğun hesab olunur. Çünki bu üsulla onların real bilik və bacarıq səviyyəsini daha yaxşı müəyyənləşdirmək olur. Şagirdlərin dərs zamanı ərzində cavabları, əsasən, həmin dərslərin sonunda qiymətləndirilir. Bu müasir təhsil sistemində formativ qiymətləndirmə hesab olunur. Formativ qiymətləndirmə şagirdləri bütün dərs boyu aktiv olmağa vadar edir. Qiymətləndirmənin integrativlik xüsusiyyəti vardır ki, bu bilik qiymətləndirmə nəticələrinin cəmini özündə birləşdirir, şagirdlərin bacarıq və vərdisləri tətbiq etməyə hazır olduğunu qiymətləndirməyə imkan verir. Bu xüsusiyyət şagirdlərin əmək keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edir. [4, s.13]

Hər sinif qapısının arxasında fəqli dünyalar vardır. Sinifdəki şagirdlər ailə özəllikləri, keçirdikləri təlim həyatı, öyrənmə qabiliyyəti, duyğusal davranış xüsusiyyətləri baxımından bir-birindən fərqlənirlər. Bəzi şagirdlər sahib olduqları fərqlər səbəbindən digər şagirdlərin öyrəndiyi mövzuları qavramaqda çətinlik çəkirlər və əlavə dəstəyə ehtiyac duyurlar. Belə şagirdlərin bəziləri dərs ilinin əvvəlində müəllimlər tərəfindən müəyyənləşdirilsə də, bəziləri dərs ilinin sonunda aparılan qiymətləndirmə nəticəsində nəzərə çarpırlar. Müəllimlər belə şagirdləri fərqli üsulla qiymətləndirməli və təlim prosesinin mərkəzində tutmağa çalışmalıdırlar.

Şagird nailiyyətlərini qiymətləndirmək və müntəzəm olaraq yoxlamağın əhəmiyyəti neçə əsr bundan əvvəl yazılmış əsərlərdə belə qeyd olunur. Dünya alimləri və pedaqoqları bu məsələ üzərində daim düşünmüş və axtarışlar etmişlərdir. Y.A. Komenski "Böyük didaktika" əsərində dərslərin müəyyən bir hissəsinin şagirdləri sorğu-sual etmək üçün buraxılmalı olduğunu qeyd etmişdir. Onun fikrincə, belə olduqda şagirdlər dərsi daha yaxşı qavrayır və yadda saxlayırlar. A.V. Disterq şagirdlərin materialı mənimsəməsinin keyfiyyətinə diqqət çəkmişdir. Məsələn, bu keyfiyyətin göstəricisi öyrənmələri dəqiq şəkildə qiymətləndirmək bacarığında əks olunur. O, müəllim üçün aşağıdakı tezisi formalaşdırır: "Şagirdlərin öyrəndiklərini unutmasına diqqət edin!".

Təlim prosesində şagirdlərin əldə etdiyi nəticələri izləmək və təhlil etmək çox vacibdir və bu proses onların gələcək təhsil həyatının qurulmasında böyük əhəmiyyətə malikdir. A.V. Disterq qeyd etdiyi kimi, nəticələrin izlənilməsinin sisteməlik olması vacibdir. M.G. Dair qeyd edir ki, düzgün yerinə yetirilən rutin yoxlama bilik keyfiyyətini artırmağın yollarından biridir. [4, s.28] Bu, əldə edilmiş nəticələrin təhlilinə kömək edir. Gündəlik yoxlama vasitəsilə hər şagirdin bilik və öyrənmə səviyyəsini müəyyənləşdirmək və onların zəif tərəflərini gücləndirmək olar. Bir müəllimin vəzifəsi sadəcə yaxşı oxuyan şagirdlərə dərsi mənimsətməklə yekunlaşmamalıdır. Yaxşı müəllim zəif şagirdi dərsə cəlb edə bilən və onun keyfiyyət göstəricisini artırmağa nail olan müəllimdir. Yəni, şagirdlərin sistemli və rutin qiymətləndirilməsi onların təhsil həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. K.D. Uşinski ümumi nəzarət ideyalarını formalaşdırmışdır. Bilik boşluqları onun tərəfindən səhv tədrisin, həmçinin müəllimin özünün və şagirdlərin səhvlərini təhlil etmək bacarığının olmaması nəticəsində şərh olunur. Bu müasir təhsil sistemində də olan çatışmazlıqlardan biridir. Düzgün qiymətləndirmənin aparılmaması, müəllimin şagirdlərin səhvlərini düzgün təhlil edə bilməməsi təhsildəki yaralı nöqtələrdən biridir. Bunun nəticəsində çox şagirdin potensialı və qabiliyyəti üzə çıxarılmır və onlar təlim-tərbiyə prosesindən kənar qalırlar. M.N. Pokrovskinin fikrincə, müəllim sinifdəki vəziyyətə adekvat nəzarət etməli və bütün siniflə məşğul olmalıdır. Nəzarət bir növ təkrarlama, biliklərin aydınlaşdırılması, yeni bir şeyin qavranılması üçün aktivləşmə kimi hesab olunur. N.İ. Pirogovun fikrincə, şagirdlərin təlim nəticələrinin yüksəldilməsi üçün müəllimin qayğısı vacibdir. Pirogovun qeyd etdiyi kimi, başqa bir sinifə keçmək qərarı son nəzarətin nəticələrinə əsasən verilməlidir. [3, s.11]

Müasir müəllimin ən vacib vəzifəsi təhsil vəziyyətinə adekvat olan nəzarət və qiymətləndirmə formalarının axtarışıdır. Müəllim qarşısında dərslərdən əvvəl həll edilməsi lazım olan bir sıra suallar var. Səriştəli bir müəllim konkret şagirdlərə müəyyən bir zamanda nəzarət etmək və qiymətləndirmək üçün tam olaraq nə qədər vaxt lazım olduğunu bilməlidir. Müəllimin qiymətləndirməsi şagirdin maraq və məqsədləri ilə üst-üstə düşməli və inkişafetdirici xarakterə malik olmalıdır. Digər fənlər arasında ədəbiyyat xüsusi bir yer tutur. Hər şeydən əvvəl qeyd etmək lazımdır ki, ədəbiyyat bir subyekt kimi məzmununu ilk növbədə şifahi formada əhatə edir. Sosial və mənəvi məzmununa görə digər fənlərdən daha genişdir. Bu cəhətləri ədəbiyyat dərslərində şagirdləri qiymətləndirərkən də nəzərə almaq lazımdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Amonaşvili Ş.A. Həyatda, elmdə və texnikada yenilik. Bilik, 1980.
2. Komenski Y.A. Böyük didaktika (Elmi redaktoru, nəşrə hazırlayan və ön sözün müəllifi F.Rüstəmov). Bakı, "Elm və təhsil", 2012.
3. Caroline V.Gipps „National Curriculum Assessment: a research agenda. British Educational Research Journal, Vol. 18, No 3, 1992.
4. Bennet R.E. Formative assessment: A critical review. Assessment in Education: Principles, Policy and Practice, 2011.

Açar sözlər: qiymətləndirmə, təhsil, şagird, pedaqoq, müəllim, inkişaf, təlim, nəzarət

Ключевые слова: оценка, образование, студент, педагог, учитель, развитие, обучение, супервизия.

Keywords: assessment, education, student, educator, teacher, development, training, supervision

Xülasə

Müasir təhsil sistemində şagirdlərin bilik və bacarıqlarını qiymətləndirmək çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Gündəlik və illik qiymətləndirmə sayəsində müəllim şagirdlərin qabiliyyətini aşkara çıxara və onların zəif nöqtələrini müəyyən edə bilər. Düzgün aparılmayan qiymətləndirmə şagirdlərin motivasiyasını öldürür və onların digər şagirdlərdən geri qalmasına səbəb ola bilər. Bu zaman müəllimin üzərinə çox böyük öhdəliklər düşür. Qiymətləndirmə və nəzarətin vacibliyini bir çox məşhur alim və pedaqoqlar da təsdiq etmiş və bu barədə dəyərli fikirlər söyləmişdirlər. Bir sözlə, düzgün qiymətləndirmə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün əsas şərtlərdəndir.

Резюме

В современной системе образования очень важно оценивать знания и навыки учащихся. Посредством ежедневных и ежегодных оценок учитель может определить способности учащихся и выявить их слабые стороны. Многие известные ученые и преподаватели признали, что важность оценки и мониторинга и дали ценную информацию об этом. Короче говоря, надлежащая оценка является одним из ключевых условий повышения качества образования.

Summary

In the modern education system, it is very important to evaluate students' knowledge and skills. Through daily and annual assessments, the teacher can identify students' abilities and identify weaknesses. Many renowned academics and educators have provided valuable insight into the importance of evaluation and control. In short, proper evaluation is one of the key conditions for improving the quality of education.

RƏYÇİ: dos. S.Abbasova